

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

REVIEW OF LAW SCIENCES

huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

правовой научно-практический журнал

legal scientific-practical journal

2023-yil 3-son

VOLUME 7 / ISSUE 3 / 2023

DOI: 10.51788/TSUL.ROLS.2023.7.3.

ISSN 2181-919X

E-ISSN 2181-1148

DOI: 10.51788/TSUL.ROLS

Crossref
Content
Registration

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 6 **SODIKOV AKMAL SHAVKAT O'G'LI**
Norma ijodkorligi jarayonini takomillashtirish-
ning istiqbolli yo'nalishlari
- 17 **MUSTAFAQULOV DILSHOD
SALOMOVICH**
Huquq prinsiplari va uning huquqiy tizimda
tutgan o'рни

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ. MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

- 25 **AXROROV ADXAMJON ASRORKUL O'G'LI**
O'zbekiston Respublikasi ekologiya sohasidagi
davlat boshqaruvida davlat-xususiy sheriklikni
qo'llashning ayrim masalalari

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 39 **ГУЛЯМОВ САИД САИДАХРАРОВИЧ**
Реформирование процесса защиты
диссертаций в юридической науке
как императив развития правовой системы
Узбекистана
- 49 **MAMANAZAROV SARDOR
SHUXRATOVICH**
BIG DATA tushunchasi va huquqiy tabiati
- 57 **МАХАМАДХУЖАЕВА МУНИСАХОН
НЕЪМАТХУЖАЕВНА**
Особенности цифрового гражданского
оборота и защиты цифровых прав

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. HUQUQBUZARLIKLARNING OLDINI OLISH. KRIMINOLOGIYA. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

- 64 **ЕРНИЯЗОВ ИСЛАМ РУСЛАНОВИЧ**
Взаимодействие международных строитель-
ных контрактов и договоров об инвестициях:
возможности для гармонизации коммер-
ческих и общественных интересов
- 76 **ABDURASULOVA QUMRINISA
RAIMKULOVNA**
BURANOVA RAZIYA YERMAHAMED QIZI
Jinoyatchilikni prognoz qilish va uni amalga
oshirish metodlari
- 88 **HAKIMOV KOMIL BAXTIYAROVICH**
Zaruriy mudofaa chegarasidan chetga chiqib
qasddan odam o'ldirish jinoyati tarkibini
aniqlash va kvalifikatsiya qilish masalalari
- 98 **BERDIALIYEV BAXTIYOR ERKINOVICH**
Jamoat tartibiga qarshi jinoyatlarning
sabablariga doir ilmiy yondashuvlar
- 106 **ISMAILOV AHMAD ISMAILOVICH**
Voyaga yetmaganlarni o'z joniga qasd qilish
darajasiga yetkazish jinoyatini sodir etgan
shaxslarning kriminologik tavsifi
- 114 **SHONAZAROV ABDOVALI
SHONAZAROVICH**
Hujjatlarni qalbakilashtirish va qimmatli
qog'ozlarni soxtalashtirish, ko'chirilgan
dastxatlar, hujjatlarning o'zgartirilganligi
bilan bog'liq jinoyatlarni aniqlash
- 121 **ATANIYAZOV JASURBEK
KURBANBAYEVICH**
Jinoiy javobgarlikdan ozod etishda
javobgarlikka tortish muddatining o'tganligi
asosi: muammo va yechimlar

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

131 **SAYFULLAYEV BAHODIR
BAXROMOVICH**

Ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan shaxsga
nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralari
qo'llanayotgan jinoyat ishlarida himoyachining
ishtirokini takomillashtirish

140 **ЭРКАБОВЕВ АЗИЗБЕК АСИЛБЕКОВИЧ**

Интеграция Республики Узбекистан
в глобальную систему контроля
за наркотиками

DOI: <https://dx.doi.org/10.51788/tsul.rols.2023.7.3./BPA05545>
UDC: 343.268.3(045)(575.1)

IJTIMOYIY XAVFLI QILMISH SODIR ETGAN SHAXSGA NISBATAN TIBBIY YO'SINDAGI MAJBURLOV CHORALARI QO'LLANAYOTGAN JINOYAT ISHLARIDA HIMOYACHINING ISHTIROKINI TAKOMILLASHTIRISH

Sayfullayev Bahodir Baxromovich,

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi
universiteti mustaqil izlanuvchisi, katta leytenant
ORCID:0000-0002-0108-7860
e-mail:bahodirsayfullayev0001@gmail.com

Annotatsiya. So'nggi yillarda mamlakatimizda inson huquqlari va erkinliklarini, uning jamiyatdagi qonuniy o'rnini ta'minlashga qaratilgan keng ko'lamli islohotlarga qaramay, jinoyat-protsessual qonunchiligida tibbiy majburlov choralari qo'llash to'g'risidagi normalar yetarli darajada tartibga solinmagan. Maqolada aqli noraso yoki ruhiyati vaqtinchalik buzilgan shaxslar tomonidan ijtimoiy xavfli qilmish sodir etilganda yoki ijtimoiy xavfli qilmish sodir etilganidan so'ng ruhiyati vaqtinchalik buzilgan shaxslarning ishini sudga qadar yuritish bosqichida ularning huquq va erkinliklarini munosib himoya qila oladigan himoyachi bilan ta'minlash va sud-tergov amaliyotida himoyachining ishtiroki bilan bog'liq vujudga kelayotgan ayrim muammoli masalalar atroflicha o'rganilib, ularni yangi tahrirda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga asosan bartaraf etish yuzasidan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Maqolada keltirib o'tilgan taklif va tavsiyalar kelgusida aqli noraso holatda ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan shaxslarga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llanishida ularning huquq va manfaatlari munosib himoya qilinishida hamda himoyachi bilan ta'minlanishiga o'z hissasini qo'shadi.

Kalit so'zlar: Konstitutsiya, himoyachi, himoyachining ishtiroki, tibbiy yo'sindagi majburlov choralari, aqli norasolik, ruhiy holatning buzilishi, himoyachining huquq va majburiyatlari, himoyachidan voz kechish, huquq va erkinliklarni ta'minlash.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧАСТИЯ ЗАЩИТНИКА В УГОЛОВНЫХ ДЕЛАХ ПО ПРИМЕНЕНИЮ ПРИНУДИТЕЛЬНЫХ МЕР МЕДИЦИНСКОГО ХАРАКТЕРА В ОТНОШЕНИИ ЛИЦА, СОВЕРШИВШЕГО ОБЩЕСТВЕННО ОПАСНОЕ ДЕЯНИЕ

Сайфуллаев Баходир Бахромович,

самостоятельный соискатель Университета общественной безопасности
Республики Узбекистан, старший лейтенант

Аннотация. Несмотря на масштабные реформы в нашей стране в последние годы, направленные на обеспечение прав и свобод человека, его правового места в обществе, нормы о применении принудительных мер медицинского характера в уголовно-процессуальном законодательстве не получили достаточного урегулирования. При совершении либо после совершения общественно опасного деяния умственно отсталыми или психически больными

лицами предусматривается защитник, способный адекватно защитить их права и свободы в стадии возбуждения дела в отношении временно психически неуравновешенных лиц, поэтому в статье тщательно изучены некоторые проблемные вопросы, возникающие в связи с участием защитника в суде и в практике судебного следствия, и разработаны предложения и рекомендации по их устранению на основе вновь принятой Конституции Республики Узбекистан. Предложения и рекомендации, изложенные в статье, будут способствовать надлежащей защите прав и интересов лиц, совершивших общественно опасные деяния в невменяемом состоянии, в том числе обеспечения защитника и применения к ним в дальнейшем мер принуждения медицинского характера.

Ключевые слова: Конституция, защитник, участие защитника, принудительные меры медицинского характера, умственная отсталость, психическое расстройство, права и обязанности защитника, отказ от защитника, обеспечение прав и свобод.

IMPROVING THE PARTICIPATION OF DEFENCE COUNSEL IN CRIMINAL CASES INVOLVING THE APPLICATION OF COERCIVE MEASURES OF A MEDICAL NATURE TO A PERSON WHO HAS COMMITTED A SOCIALLY DANGEROUS ACT

Sayfullayev Bahodir Bakhromovich,

Independent Researcher at the Public Security University
of the Republic of Uzbekistan, Senior Lieutenant

Abstract. This article can be seen as a meaningful continuation of the reforms that have been implemented in mamlakatimiz in recent years, the policy in our country for the protection of human rights and legitimate interests, the position of each person as a person in the country and, in our president's words, the idea of "first man – then state bodies". In article, some proposals and recommendations have been developed in order of the constitution of the republic of Uzbekistan adopted in a new edition to provide a defense counsel who can adequately protect the rights and freedoms of people in cases when a socially dangerous act is committed by mentally retarded or mentally disturbed people or persons whose mental state is temporarily disturbed after committing a socially dangerous act, as well as that, some problematic issues arising in connection with the participation of the defense counsel in the judicial investigation practice were studied in detail. The proposals and recommendations cited in the article will contribute to the appropriate protection of their rights and interests and the provision of a defender in the application of medically enforced measures against persons who committed a socially dangerous act in a state of mental disorder in the future.

Keywords: Constitution, defense counsel, participation of defense counsel, coercive medical measures, mental retardation, mental disorder, rights and obligations of the defense counsel, waiver of the defense counsel, provision of rights and freedoms.

Kirish

So'nggi yillarda mamlakatimizda shaxsning huquq va erkinlarini, uning jamiyatdagi munosib o'rnini ta'minlashga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilayotgan bo'lsa-da, jinoyat-protsessual qonunchilikda shaxsga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llashda shaxsning huquqlarini himoya qilishga doir munosabatlarning to'liq tartibga solinmaganligi tushunarsiz holatdir.

Bu esa tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llanayotgan shaxsga huquqiy yordam berish, uning huquq va erkinliklarini o'z vaqtida himoya qilishni mamlakatimiz qonunlarida aniq ko'rsatib, mustahkamlash zarurati mavjud ekanligini bildiradi.

Jinoyat-protsessual nazariyasida tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llanayotgan shaxslar o'z harakatlarining haqiqiy mohiyatini anglash va ularni nazorat qilish

imkoniyatidan mahrum bo'lganligi sababli odatda ularga nisbatan jinoyat ishi qo'zg'atilmasligi va ular jinoyat sodir etganlikda ayblanmasligini inobatga olib, bir guruh olimlar bu toifadagi shaxslar himoyaga muhtoj emas degan fikrni ilgari suradilar.

Xususan, V.D. Adamenko "Ayblovsiz himoya bo'lmaydi, ayblovsiz himoyaning ma'nosi mavjud emas", – deb hisoblaydi [1]. Shuningdek, yana bir guruh protsessualistlar agar biror shaxs jinoyat ishida ayblanmasa yoki shaxsga nisbatan jinoyat ishi qo'zg'atilmasa, himoyachining uni himoya qilishidan ma'no yo'q, degan xulosaga kelishadi [2].

Shu bilan birga, boshqa olimlar, yuqoridagi fikrlarga qarshi chiqib, shaxsga tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llangan hollarda himoyachining ishtiroki himoya funksiyasidan emas, balki ruhiy kasallikka chalingan shaxsga huquqiy yordam ko'rsatishga qaratilgan vakillik funksiyasidan kelib chiqadi, degan fikrni ilgari surishadi. N.A. Dryominaning qayd etishicha, tibbiy yo'sindagi majburlov choralarni qo'llash to'g'risidagi ish yuritilayotgan shaxsning himoyalani sh huquqi shaxsni asossiz cheklavlardan himoya qilishning haqiqiy vositasi, shu bilan birga, sud tomonidan chiqarilgan qarorning adolatlili bo'yicha zaruriy kafolatdir [3].

Bizningcha, tibbiy yo'sindagi majburlov choralarni qo'llash bo'yicha ish yuritilayotgan shaxsga jinoyat protsessining boshqa ishtirokchilaridan kam bo'lmagan tartibda ularning huquqlari va qonuniy manfaatlari himoya qilinishi zarur. Shu munosabat bilan tibbiy yo'sindagi majburlov choralarni qo'llash bo'yicha ish yuritish bilan bog'liq himoya tushunchasini istisno etib bo'lmaydi.

Jinoyat-protsessual qonuni jinoyat protsessida himoya tushunchasi noaniqligidan dalolat beradi. Bir tomondan, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi-ni 18-moddasi shaxsni uning huquq va erkinliklari cheklanishidan himoya qilishni nazarda tutadi. Boshqa tomondan, ushbu kodeksning 49-moddasida himoyachi tushun-

chasi aniqlanar ekan, belgilangan tartibda gumon qilinuvchilar va ayblanuvchilarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qiladigan, ayni paytda ularga jinoyat ishini yuritishda huquqiy yordam beruvchi shaxs ekanligi ko'rsatilgan.

Material va metodlar

Tadqiqot jarayonida aqli noraso yoki ruhiyati vaqtinchalik buzilgan shaxslar tomonidan ijtimoiy xavfli qilmish sodir etilganda yoki ijtimoiy xavfli qilmish sodir etilganidan so'ng ruhiyati vaqtinchalik buzilgan shaxslarning tergovga qadar tekshiruv, surishtiruv va dastlabki tergov jarayonida uning huquq va erkinliklarini himoya qilish, ya'ni himoyachi bilan ta'minlash masalalari qonun va amaliyotda vujudga kelayotgan muammolar taqqoslash metodi bilan o'rganildi.

Ba'zi mualliflarning fikricha, jinoyat subyektlari ro'yxatidan jinoyat qonunida taqiqlangan qilmishni aqli norasolik holatida sodir etgan yoki jinoyat sodir etilganidan keyin ruhiy kasal bo'lib qolgan shaxslarni chiqarish natijasida tibbiy yo'sindagi majburlov choralarni qo'llash bo'yicha himoyachilar gumon qilinuvchilarning (ayblanuvchilarning) himoyachisi bo'lishni to'xtatadi va aslida jinoyat-protsessual munosabatlarning yangi ishtirokchilari – ruhiy kasalligi bo'lgan va sud qarori bilan majburiy davolanishga muhtoj bo'lgan shaxslarning himoyachilariga aylanishadi. [4] Mazkur fikrni qo'llab-quvvatlagan holda shuni alohida qayd etish lozimki, 1996-yil 27-dekabrda 349-I-sonli O'zbekiston Respublikasi "Advokatlar to'g'risida"gi Qonunining 3-moddasiga muvofiq, tibbiy yo'sindagi majburlov choralarni qo'llash bo'yicha ish yurituvda ishtirok etayotganda himoyachilar, ehtimol, jinoyat ishi doirasida vakillik ko'rinishidagi malakali huquqiy yordam ko'rsatadilar.

Ko'rib chiqilayotgan ishlar toifasi bo'yicha dastlabki tergovda ishtirok etayotganda, himoyachining e'tiborini keyinchalik sud tomonidan tekshiriladigan va tibbiy yo'sindagi majburlov choralarni qo'llash to'g'risida qa-

ror qabul qilish uchun asos bo'lishi mumkin bo'lgan bir qator muhim holatlarga qaratish lozim.

Ma'lumki, shaxsning aqli norasoligi haqidagi masala sud jarayonida ko'rib chiqiladi. Biroq jinoyat ishi, ya'ni tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash bo'yicha ish yurituvchi bo'yicha dastlabki tergov tugatilayotganda va shaxsga nisbatan majburlov chorasini qo'llash uchun sudga yuborilganida, tergovchi bu harakatni aqli noraso shaxs surunkali ruhiy kasalligi, ruhiy holatining vaqtinchalik buzilishi, aqli zaifligi yoki ruhiyatning boshqa kasallik holati sababli u o'z harakatlarining haqiqiy mohiyati va ijtimoiy xavfini anglay olmagan holatda sodir etganligini, shuningdek, shaxsning ijtimoiy xavfini isbotlashi shart. Jinoyat qonunchiligiga binoan, o'ziga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash bo'yicha ish yuritilayotgan shaxsning himoyachisi taqiqlangan harakat sodir etilgan paytda tergovchining jinoyat ishini yuritish jarayonida va jinoyat ishini sudga yuborish vaqtida shaxsning ruhiy holati haqidagi pozitsiyasini tanqid qilishga haqli.

Tibbiy yo'sindagi majburlov choralari agar shaxsning ruhiy holati buzilishi uning o'ziga yoki boshqa shaxslarga xavf tug'dirsa yoki ularga boshqa jiddiy zarar yetkazishi ehtimoli bilan bog'liq bo'lsa, qo'llanishi mumkin. Bu holat ushbu toifadagi holatlarda isbotlash predmetiga kiradi va jinoyat ishini tergov qilish jarayonida majburiy ravishda aniqlanadi. O'ziga va boshqalarga xavfli bo'lgan harakatlarni yoki boshqa jiddiy zararni qaytarishga qodir bo'lgan shaxsning ruhiy holatidan dalolat beruvchi dalillarni aniqlamaslik, to'g'ridan to'g'ri ko'rsatma tufayli ushbu shaxsga tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llanishi O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 92-moddasida istisno qilinadi. Faqatgina ruhiy kasallikka chalingan shaxslarga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llanishi mumkin. Tibbiy yo'sindagi majburlov choralari

qo'llashda maqsad mazkur shaxslarni davolash va ular tomonidan sodir etilishi mumkin bo'lgan yangi ijtimoiy xavfli qilmishlarning oldini olishdan iborat. Tibbiy yo'sindagi majburlov chorasini shaxsni davolash maqsadida qo'llanadi. Bunday holatda "ruhiy kasal" shaxs Jinoyat kodeksining 92-moddasida belgilangan harakatlarni sodir etgan bo'lishi lozim. [5] Agar lozim bo'lsa, bunday hollarda davolanish O'zbekiston Respublikasining "Psixiatriya yordami to'g'risida"gi Qonunida nazarda tutilgan umumiy qoidalarga muvofiq amalga oshirilishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining dastlabki tergovni tamomlashga bag'ishlangan 46-bobiga binoan, agar sodir etilgan qilmishning tabiati va shaxsning ruhiy buzilishi unga yoki boshqa shaxslarga xavf tug'dirmasa yoki ularga boshqa zararni keltirib chiqarishi mumkin bo'lmasa, jinoyat ishi tugatilishi belgilangan. Ma'lumki, tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash bo'yicha ish yuritilayotgan shaxsning vakili tomonidan dastlabki tergovning asossiz xulosalarini rad etish qonuniy qaror qabul qilinishiga yordam beradi va unga tegishli choralarni qonunni nomuvofiq ravishda qo'llashdan saqlaydi.

Bundan tashqari, himoyachi tomonidan shaxsning ruhiy buzilishining mavjudligi, darajasi va tabiati, shuningdek, uning ijtimoiy xavfi bilan bog'liq holatlarning aniqlanishi shaxsga nisbatan ozodlikdan mahrum qilish hamda O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 268-moddasi 1-qismida nazarda tutilgan protsessual majburlov choralari (psixiatriya shifoxonasiga yotqizish) bilan bog'liq bo'lmagan ehtiyot choralari tayinlashga, shuningdek, ilgari tanlangan choralarni unchalik qattiq bo'lmagan choralarga o'zgartirishga yordam berishi mumkin.

E.V. Suxoverova olib borgan tadqiqotlarda himoyachilar har doim ham dalil predmetining ushbu elementlariga yetarlicha e'tibor bermasligini ko'rsatgan. Ayrim jinoyat ishlarida sud-psixiatriya ekspertizasini ta-

yinlashda tergovchilar tomonidan shaxsning ruhiy holati buzilishi o'ziga yoki boshqa shaxslarga xavf tug'dirishi yoki ularga boshqa jiddiy zarar yetkazishi ehtimoli borligi to'g'risidagi savollar ekspertiza qarorlarida mavjud emasligi aniqlangan. Shunga ko'ra, xulosada psixiatriya ekspertlari ham bu masalaga to'xtalib o'tishmagan, sud esa ushbu shaxslarga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llagan [2].

Sud-psixiatriya ekspertizasini tayinlash to'g'risida qaror chiqarilgan paytdan boshlab himoyachining majburiy ishtirok etishi to'g'risidagi qoida amaldagi jinoyat-protsessual qonunchilikdagi yangilikdir. Oldingi tahrirda shaxsning ruhiy kasalligi aniqlangan paytdan boshlab uning ishtiroki nazarda tutilgan edi. Bu iboraning noaniqligi protsessualistlar o'rtasida himoyachining jinoyat ishida ishtirok etishiga ruxsat berish vaqti va qonunning amalda turlicha qo'llanishi haqidagi ko'plab tortishuvlarni keltirib chiqardi.

Sud-psixiatriya ekspertizasining xulosasiga ko'ra, himoya ostidagi shaxs jinoyat sodir etganidan so'ng ruhiy kasal bo'lib qolgan yoki aqli noraso bo'lsa yoxud uning aqli rasoligini istisno etmaydigan, ammo o'zini himoya qilish huquqini mustaqil amalga oshirishda qiyinchilik tug'diradigan ruhiy kamchiliklari bo'lsa, Jinoyat-protsessual kodeksining 571-moddasining birinchi qismida nazarda tutilgan himoyachining ishda ishtirok etishi shart ekanligi haqidagi qoida amal qilishda davom etadi [6]. Keyinchalik sud-psixiatriya ekspertizasi xulosasi asosida shaxs aqli raso va ruhiy sog'lom deb topilsa, ishda himoyachining ishtiroki masalasi umumiy tartibda hal qilinadi [7].

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 18¹-moddasida jinoyat sodir etish vaqtida ruhiy holati buzilganligi tufayli o'z harakatlarining (harakatsizligining) ahamiyatini to'liq darajada anglay olmagan yoki ularni boshqara olmagan aqli raso shaxs javobgarlikka tortilishi va aqli rasolikni istisno etmaydigan tarzda ruhiy holati buzilgan

shaxsga nisbatan sud tomonidan jazo bilan birga tibbiy yo'sindagi majburlov choralari tayinlanishi mumkinligi ko'rsatib o'tilganligini inobatga olib, shaxsning ruhiy holati buzilishi uning o'ziga yoki boshqa shaxslarga xavf tug'dirsa yoki ularga boshqa jiddiy zarar yetkazishi ehtimoli bilan bog'liq holatlar jinoyat ishini tergov qilish jarayonida majburiy ravishda aniqlanishi lozim hamda Jinoyat-protsessual kodeksining 571-moddasiga muvofiq, tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash to'g'risidagi ishni yuritishda sud-psixiatriya ekspertizasini tayinlash haqida qaror chiqarilgan vaqtdan boshlab himoyachining ishtirokini ta'minlash darkor.

Ruhiy buzilishdan aziyat chekayotganlarga himoyachini majburiy taqdim etish kafolati Jinoyat-protsessual kodeksining bir qator moddalari bilan belgilangan bo'lib, bu uning majburiy bajarilishiga yordam beradi. Jumladan, ushbu kodeksning 571-moddasiga binoan, tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash to'g'risidagi ishni yuritishda sud-psixiatriya ekspertizasini tayinlash haqida qaror chiqarilgan vaqtdan boshlab himoyachining ishtirok etishi shart. Bu talab sud-psixiatriya ekspertizasini tayinlash to'g'risida qaror qabul qilingan paytdan boshlab Jinoyat-protsessual kodeksining 51-moddasi 1-qismi 8-bandi bilan himoyachining majburiy tartibdagi ishtiroki, shuningdek, Jinoyat-protsessual kodeksining 52-moddasi ikkinchi qismi 1-4-, 8-, 8³-, 8⁴-, va 9-bandlarida nazarda tutilgan hollarda himoyachidan voz kechishga yo'l qo'yilmasligida o'z ifodasini topadi.

Bundan tashqari, yuqorida ko'rsatilgan himoyachining ishtiroki majburiy bo'lgan holatlarning barchasi 1996-yil 20-dekabr-dagi O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining "Himoya huquqini ta'minlovchi qonunlarni qo'llash amaliyoti to'g'risida"gi qarorida ham umumlashtirib belgilab o'tilgan.

Tadqiqot natijalari

Tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash to'g'risidagi ishlar bo'yicha sud

muhokamasida himoyachi ishtiroki majburiy shaxslarning o'z huquqlarini o'zlari erkin ravishda amalga oshira olmasliklari, o'zlarining ruhiy kasalliklari sababli o'zini o'zi himoya qilish borasida qo'shimcha kafolatlarga muhtoj bo'lgan shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini muhofaza qilishni kuchaytirish maqsadi bilan hamda sud majlisi vaqtida prokurorning qatnashayotganligi bilan asoslantiriladi [8].

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 141-moddasida malakali huquqiy yordam olish fuqaroning majburiyati emas, balki huquqi ekanligi qayd etilgan bo'lsa-da, tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash bo'yicha ish yuritilayotgan shaxsning himoyachini rad etishi e'tiborga olinmasligi zarur. Himoyachining ushbu ishlarda ishtirok etish majburiyati ruhiy kasalliklardan aziyat chekayotgan shaxslarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarining zaifligi va davlatning bu huquqlarni ta'minlash majburiyati bilan bog'liq. Mazkur toifadagi ishlarda himoyachining ishtirok etishini ta'minlashdan maqsad nafaqat protsess ishtirokchilarining huquqlarini, balki qonuniylik va raqobatbardoshlik tamoyillarini ta'minlashga olib keladigan jamoat manfaatlarini hisobga olishdir. "Himoyachining vazifasi nafaqat xususiy, balki ommaviy xarakterga ega. Himoyachi o'ziga yuklatilgan vazifalarni amalga oshirish orqali sud jarayonining ijtimoiy ahamiyatga ega muammolarini hal qilishga hissa qo'shadi, ya'ni qonunning to'g'ri qo'llanishini nazorat qiladi" [9].

Ijobiy o'zgarishlarga qaramay, jinoyat-protsessual huquqi normalari qo'shimcha tuzatishni talab qiladi. Shunday qilib, sud-psixiatriya ekspertizasini tayinlash to'g'risidagi qaror har doim ham gumon qilinuvchiga (ayblanuvchiga) e'lon qilinishi mumkin emas, chunki "ayblanuvchi obyektiv ravishda ushbu qarorning haqiqiy va qonuniy tomonini to'g'ri idrok qila olmaganining ruhiy buzilishining tabiati, ruhiy holati va sog'lig'ining ma'lum bir vaqtda ekspertizaning ahamiya-

tini yo'qotish mumkin" [4]. Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 571-moddasida himoyachining jinoyat ishiga majburiy kiritilishi "shaxsga qarshi sud-psixiatriya ekspertizasini tayinlash to'g'risida qaror chiqarilgan paytdan boshlangan" vaqti belgilanadi. Bizning fikrimizcha, oxirgi tartib-tamoyil eng maqbul bo'lgani sabab O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 51-moddasi birinchi qismi 8-bandini "tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash to'g'risidagi ishlarda, sud-psixiatriyasi ekspertizasi tayinlangan vaqtdan boshlab" degan so'z bilan to'ldirib qo'llash maqsadga muvofiq ko'rinadi.

Bizning fikrimizcha, O.V. Golovanoning shaxsda ruhiy buzilish holatlari belgilangan, lekin jinoyat ishi umumiy qoidalar yoki tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash bo'yicha ish yuritishning belgilangan qoidalari bo'yicha surishtirilishini oldindan bilish mumkin bo'lmaganda shaxsda ruhiy kasallik mavjudligini ko'rsatuvchi ko'rsatmalar qabul qilingandan boshlab advokatga jinoyat ishida ishtirok etishga ruxsat berish haqidagi nuqtayi nazarlari e'tiborga loyiqdir [10]. Ushbu toifadagi ishlar bo'yicha dastlabki tergovning ilk bosqichidan himoyachining ishtiroki ruhiy kasalliklari bo'lgan shaxslarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlaydi. Bundan tashqari, bu Jinoyat-protsessual kodeksining 52-moddasi ikkinchi qismi gumon qilinuvchining (ayblanuvchi) ruhiy kasalligi sabab himoyachiga bo'lgan huquqni mustaqil ravishda amalga oshirish qobiliyatining mavjud emasligi advokatning majburiy ishtirokini nazarda tutadi. Himoyachini jinoyat ishiga jalb qilish uchun asos bo'lib ushbu shaxsning ruhiy kasalliklar shifoxonasida ro'yxatga olinganligi yoki yordam so'rab qilgan murojaati to'g'risidagi guvohnoma; u ruhiy kasallik yoki ruhiy nogironligi uchun belgilangan har qanday guruh nogironi ekanligi haqida tibbiy-ijtimoiy ekspert komissiyasining xulosa-

si; kasalliklari tarixi yoki boshqa ruhiy kasallik bilan og'rganligini yoki uning miyasida organik shikastlanishlar bo'lgani va hokazolarni ko'rsatuvchi boshqa tibbiy hujjatdan ko'chirma xizmat qiladi. Shuni esda tutish lozimki, 1996-yil 14-sentabrda qabul qilingan "Fuqarolar sog'lig'ini saqlash to'g'risida"gi Qonunning 45-moddasi birinchi qismiga binoan fuqaroning tibbiy yordam so'rab qilgan murojaati, uning sog'lig'i va tashxisi to'g'risida ma'lumot, tibbiy ko'rikdan o'tish va davolanish vaqtida olingan boshqa ma'lumotlar tibbiy sirni tashkil qiladi. O'zbekiston Respublikasining "Psixiatriya yordami to'g'risida"gi Qonuni, fuqaroda ruhiy buzilish mavjudligi, bunday yordam ko'rsatadigan muassasada psixiatriya yordamiga murojaat qilish va davolanish faktlari, ruhiy salomatlik holati haqidagi boshqa ma'lumotlar ham qonun bilan himoyalangan tibbiy sirdir. Shuning uchun tibbiy yozuvlarni olib qo'yish surishtiruvchi, tergovchi, prokuror yoki sud qarori bilan jinoyat ishi doirasida amalga oshirilishi shart. Kelgusida olib qo'yilgan hujjatlar sud-psixiatriya ekspertizasini tayinlashda ham qo'llanadi.

Tergov organlari, prokuratura va sud tomonidan ularga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash bo'yicha ishlar olib borilayotgan shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlari qasddan va bexosdan buzilishini ushbu toifadagi yuqori malakali himoyachilarning ishda qatnashishi orqali bartaraf etish mumkin. Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'pincha ushbu toifadagi ishlar-da ishtirok etishga taklif qilingan advokatlar o'z vazifalariga rasmiyatchilik kabi munosabatda bo'lishadi va shuning uchun ruhiy kasalliklarga chalingan shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlari buziladi.

Aksariyat holatlarda ruhshunoslar va tergovchilarning shaxsning ruhiy holati chuqurligi va tabiati, uning jamoat xavfi haqidagi xulosalari so'roq ostiga olinmagan. O'z navbatida, shuni esda tutish lozimki, har qanday dalillar, shu jumladan, sud-psixia-

triya ekspertizasining xulosasi oldindan belgilangan kuchga ega emas va jinoyat ishida to'plangan boshqa dalillar bilan birgalikda majburiy baholanadi.

O'z tadqiqotlarida Y.V. Suxoverova "faqat yetarli darajada malakali advokat jismoniy va ruhiy nuqsonli shaxsni himoya qila oladi" deb yozgan [2]. S.P. Sherba davlat ushbu toifadagi ishlarni himoya qilishga ixtisoslashgan katta yuridik maslahat markazlarida yuqori malakali advokatlarni ajratish taklifini bergan [11]. Darhaqiqat, ko'rib chiqilayotgan ishlar bo'yicha nafaqat boy amaliy ish tajribasiga ega bo'lgan malakali advokatlar ishtiroki, balki ular bo'yicha ixtisoslashgan tergovchilarni ajratishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Uning zaruratini Jinoyat-protsessual kodeksning 61-bobiga muvofiq ish yurituvining o'ziga xosligi va juda murakkabligi bilan bog'lash mumkin. Jinoyat sodir etilganidan keyin ruhiy kasallikka chalingan shaxs keltirishi mumkin bo'lgan maxsus dalillarga qo'shimcha ravishda, himoyachi ruhiy kasallikka chalingan shaxsga o'ziga xos yondashuv topishi lozim.

Malakali huquqiy yordamni amalga oshirish uchun qonun chiqaruvchi himoyachiga Jinoyat-protsessual kodeksning 53-moddasida nazarda tutilgan bir qator vakolatlarni beradi. Biroq biz himoyachining ruhiy kasallikdan aziyat chekayotgan gumonlanuvchini (ayblanuvchini) so'roq qilishda ishtirok etish huquqi emas, balki majburiyati haqida, shuningdek uning ishtirokida o'tkaziladigan boshqa tergov harakatlari haqida gapirishimiz lozim. Ko'rinib turibdiki, ko'rib chiqilayotgan toifadagi holatlarda, ishtirokchi, qonuniy vakil va unga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash bo'yicha ish yuritilayotgan shaxsning dastlabki tergov tugatilishi va uni sudga yuborish to'g'risida qaror chiqarilishi bo'yicha jinoyat ishi ma'lumotlari bilan umumiy tanishuvi bo'lishi zarur. Tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash bo'yicha ish yurituvida himoyachining faol ishtirokini ta'minlash

maqsadida K.S. Sefikurbanov tergovchini ayblanuvchilar ishtirokida o'tkaziladigan tergov harakatlarining vaqti va joyini zudlik bilan himoyachini xabardor qilishga majburlashni taklif qiladi [12]. Bu nuqtayi nazar to'g'ri ko'rinadi va bizning fikrimizcha, bu haqda nafaqat ruhiy buzilishdan aziyat chekayotgan shaxs himoyachisini xabardor qilish, shuningdek, shaxs ishtirokida o'tkazilayotgan tergov harakatlarida ishtirokini ta'minlash maqsadga muvofiqdir. Ba'zi mualliflar, dastlabki tergov paytida va jinoyat ishi jarayonining sudgacha bo'lgan bosqichlarida dalillarni shakllantirish jarayonida himoyachining huquqlarini kengaytirish zarurligini ta'kidlaydilar [13, 14].

Tadqiqot natijalari tahlili

Tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash to'g'risidagi ish yuritilayotgan shaxs ishtirokida tergov va boshqa protsessual harakatlarni o'tkazishda himoyachining mavjudligi va faol pozitsiyasi mansabdor shaxslar tomonidan mumkin bo'lgan qonunbuzarliklari va suiiste'mol qilinishi oldini oladi.

Advokatlar tomonidan dastlabki tergov va malakali huquqiy yordam ko'rsatish organlariga ta'sir ko'rsatishning asosiy vositalaridan biri qonunning moddiy yoki protsessual normalari buzilishi; ruhiy kasalliklardan aziyat chekayotgan shaxslarning huquqlarini ta'minlash, qo'shimcha dalillar to'plash, profilaktika choralari o'zgartirish va h.k. bilan bog'liq iltimosnomalar bo'lib qolmoqda. Afsuski, ushbu toifadagi holatlarda bunday turdagilari juda kam uchrashini tan olishimiz lozim.

O'rganishlar natijalariga ko'ra, shaxslarning manfaatlarini himoya qilish surishtiruv yoki dastlabki tergov va sud jarayonida boshqa-boshqa himoyachilar tomonidan amalga oshiriladi. Shu bilan birga, ularning hech biri qonunbuzarlik uchun hech qanday iltimosnoma taqdim qilmaydi. Tergovning barcha nozik taraflarini bilmasdan, ruhiy kasallikka chalingan shaxsga har tomonlama huquqiy yordam ko'rsatish juda murakkabdir. Shu munosabat

bilan, bu toifadagi ishlarda jinoyat protsessining barcha bosqichlarida imkon qadar himoyachilarni almashtirishdan saqlanish lozim. L.D. Kalinkina, "sud jarayonida advokat tayinlanganda, himoyachining mijoz bilan majburiy uchrashuvi to'g'risida normani kiritish zarurligi haqida yozadi. Himoyachini birinchi marta sudda uchratganda ayblanuvchining manfaatlarini to'liq himoyasi ta'minlanishi gumon ostidadir" [15]. Tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash bo'yicha ish yuritishga oid ushbu taklifni qo'llab-quvvatlab, biz Jinoyat-protsessual kodeksiga tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llanishi to'g'risidagi ish yuritilgan shaxsning o'z himoyachisi bilan jinoyat ishi yuritilayotgan istalgan vaqtda majburiy ko'rishishi to'g'risidagi qoidani kiritishni taklif qilamiz.

Aksariyat jinoyat ishlari bo'yicha himoyachilar tomonidan ruhiy buzilishdan aziyat chekayotgan shaxslarga huquqiy yordam ko'rsatishga qaratilgan faol harakatlar bo'lmagan, ya'ni ular tayinlangan taqdirda qatnashgan. Balki moddiy manfaat yetishmovchiligi himoyachilarning passiv holatini oldindan belgilab qo'ygandir. "Sudgacha bo'lgan jarayonda passiv advokatning borligi tergovni amalga oshiruvchi organ uchun foydali omil hisoblanadi. Ko'p sonli sud va prokurorlik amaliyoti "advokat qatnashganda himoyalani huquqi buzilishi mumkin emas" kabi aksiomadan kelib chiqadi, himoyachining xatti-harakati esa hech kimni qiziqtirmaydi. Ko'rinib turibdiki, bunday himoyachining samaradorligi nolga teng va u harakatsizligi bilan mijozga xizmat ko'rsatmoqda. Aslida, bunday himoya bilan sudlanuvchi himoyachisiz qoladi".

Xulosalar

Shunday qilib, hozirgi holat tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash bo'yicha ish yurituvda qatnashayotgan va ruhiy kasalliklardan aziyat chekayotgan shaxslarni himoya qilishni amalga oshirishda rasmiyatchilikni bartaraf etish jarayonlarida ishtirok etayotgan himoyachining rolini oshirishni talab qiladi. Uning ushbu toifada-

gi ishlarni ko'rib chiqishdagi surishtiruv va dastlabki tergovda ishtiroki sud-psixiatriya ekspertizasini tayinlash to'g'risidagi qaror chiqarilgan paytdan ko'ra oldinroq boshlanishi ruhiy kasalliklardan aziyat chekayotgan shaxslarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarining himoyasini ta'minlaydi. Tibbiy yo'sindagi majburlov choralari

qo'llanganda himoyachilarning ixtisoslashuvini joriy etish, ish yurituvini jarayonida ularning almashish darajasini minimal darajaga tushirish, shuningdek, yangi tayinlangan himoyachining mijoz bilan har qanday vaqtda majburiy uchrashuvi ko'rib chiqilayotgan toifadagi ishtirokchilarning holatiga ijobiy ta'sir qiladi [16].

REFERENCES

1. Adamenko V.D. The essence and subject of the defense of the accused. Available at: <http://lawlibrary.ru/izdanie24151.html>
2. Sukhoverova E.V. Problems of the defender's participation in the preliminary investigation in cases of the use of compulsory medical measures. *Lawyer*, 2012, no. 12, pp. 27–33. Available at: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/56481-problemy-uchastiya-zashhitnika-predvaritelnogo-sledstviya-v-delo-priimenenii/>
3. Dremina N.A. Problems of professional protection in cases of the use of compulsory medical measures. Available at: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/13320?show=full>
4. Afanasyev A.A. Guarantees of the rights of persons in need of compulsory medical measures. Available at: <http://lawlibrary.ru/dissert2010646.html>
5. Sakhaddinov S.M. Compulsion measures in the medical Way: problem, analysis and research. *Khwarazm Ma'mun Academy newsletter*, 2012, p. 46.
6. Inogomzhonova Z.F., Tolaganova G.Z. Measures of procedural coercion in criminal proceedings. Tashkent, TSIL, 2006, p. 136.
7. Criminal-Procedural Law. Tashkent, Academy of the Republic of Uzbekistan, 2019, p. 705.
8. Shakhobiddinov N. Medbiy and the Mayburlovs took part in the expanded activities of jurisprudence. Proceedings of the Republic of Uzbekistan is an advocate for improvement, dealing with issues of the scientific and practical conference. Tashkent, TDUE, 2008, p. 148.
9. Advocacy in Russia. Eds. A.A. Vlasov, O.V. Isaenkova. 2nd ed., reprint. and add. Moscow, UNITY-DANA Publ., 2009. Available at: <https://mgimo.ru/library/publications/142842>
10. Golovanov O.V. Lawyer's knowledge of the criminal case. Available at: <https://www.dissercat.com/content/advokatskoe-poznanie-po-ugolovnomu-delu>
11. Shcherba S.P. Theoretical foundations and features of criminal proceedings in cases of persons suffering from mental and physical disabilities. Available at: <http://lawlibrary.ru/izdanie36654.html>
12. Sefikurbanov K.S. Application of compulsory medical measures in criminal proceedings: based on the materials of the Republic of Dagestan. Available at: <https://www.dissercat.com/content/priimenenie-prinuditelnykh-mer-meditsinskogo-kharaktera-v-ugolovnom-sudoproizvodstve-po-mater>
13. Davletov A. Specialist in criminal proceedings: new opportunities and problems. Available at: <http://lawlibrary.ru/article1146521.html>
14. Popov E.A. Lawyer – participant in the criminal process. Novosibirsk, State Medical University after Admiral F. Ushakov, 2012, pp. 76–95.
14. Kalinkina L.D. Lawyer-defender in the Russian criminal process: monograph. Saransk: Publishing House of the Mordovian University, 2011. p. 16.
15. Gasparyan N. Passive protection violates the rights of citizens. Available at: <https://www.lawmix.ru/comm/14>

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI
ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК
REVIEW OF LAW SCIENCES

Huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

Правовой научно-практический журнал

Legal scientific-practical journal

2023-yil 3-son

VOLUME 7 / ISSUE 3 / 2023

DOI: 10.51788/TSUL.ROLS.2023.7.3.

BOSH MUHARRIR:

Rustambekov Islambek Rustambekovich

Toshkent davlat yuridik universiteti rektori v.v.b., y.f.d.,
professor

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, y.f.d.,
dotsent

Mas'ul muharrir: O. Choriyev

Muharrirlar: Y. Yarmolik, F. Muhammadiyeva,
Y. Mahmudov, E. Mustafoyev

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1385.

Jurnal 27.09.2023-yilda tipografiyaga

topshirildi. Qog'oz bichimi: A4.

Shartli 17,3 b.t. Adadi: 100. Buyurtma raqami: 71.

TDYU tipografiyasida chop etildi.